

ПРОБЛЕМА ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ

Порушено проблему впровадження компетентнісного підходу у процесі формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування. Встановлено, що підприємницька компетентність є поведінковою і базується на навичках творчості, критичного мислення, вирішення проблем, ініціативності, наполегливості та вмінні співпрацювати. Розглянуто підходи до модернізації в компетентнісному форматі структури і змісту освітніх програм в Україні. Здійснено спробу узагальнити результати аналізу робочих програм навчальних дисциплін у вищій школі. Виявлено, що реальна їхня структура не націлена на отримання результатів навчання, і це суперечить компетентнісній парадигмі освіти. Запропоновано структуру навчальних програм професійної підготовки фахівців на основі застосування функціонально-компетентнісного аналізу професійної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, освітній процес, результати навчання, освітня програма, робоча програма, компетентнісний підхід, ключова компетентність, підприємницька компетентність.

Індивідуальний розвиток особистості в XXI ст. актуалізує потребу переходу вищої освіти від кваліфікації до компетенцій, гарантуючи фахівцю здатність знаходити оптимальні рішення в будь-яких життєвих ситуаціях. Сучасна професійна освіта має бути націлена на забезпечення майбутніх фахівців технологіями прийняття рішень в умовах свободи вибору, формування особистості, налаштованої на сприйняття змін як природної норми й здатної до інноваційного типу власної життєдіяльності [1]. Отже, оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та особистісної орієнтації є одним з основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. Втім, як свідчать результати проведеного дослідження, головна небезпека у процесі впровадження компетентнісного підходу в практику української вищої освіти полягає в нерозумінні науково-педагогічними працівниками сутності компетентності як результату навчання.

Авторське бачення проблеми базується на інтерпретації результатів наукових праць А. Алексюка, В. Андрущенко, М. Віленського, О. Глузмана, Н. Дем'яненко, Н. Єфремової, С. Квартальнова, Г. Ковальчук, Г. Козлакової, Б. Корольова, К. Корсака, В. Кременя, В. Лунячека, В. Майбороди, В. Манька, Н. Нічкало, В. Радкевич, М. Степка, В. Стрельнікова, О. Ярошенко та ін. Результати наукового пошуку дали змогу з'ясувати, що в педагогічній науці досліджувались різні аспекти компетентнісного підходу в освіті: розуміння понять “компетентність” і “професійна компетентність” як складного багатовимірного феномена (О. Дахін, Б. Ельконін, Дж. Равен, П. Третьяков, С. Шишов та ін.), визначення рис компетентнісного підходу до підготовки майбутніх фахівців (С. Хазова), моделювання процесу формування професійної компетентності (В. Болотов, В. Введенський, В. Серіков та ін.) і вдосконалення системи професійної освіти шляхом застосування компетентнісного підходу (В. Аніщенко, В. Байденко, Т. Волошина, Л. Грень, Т. Добуцько, І. Зязюн, С. Калашникова, В. Луговий, А. Маркова, О. Семенов, Ж. Таланова та ін.).

Незважаючи на те, що проблема застосування компетентнісного підходу є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, результати огляду літератури дають змогу дійти висновку, що методологічні, теоретичні й технологічні аспекти компетентнісного підходу до організації професійної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування вивчені, структуровані та обґрунтовані неповною мірою. Просування української вищої школи в напрямі загальноєвропейського освітнього простору потребує істотної зміни змісту і характеру навчально-методичного забезпечення освітнього процесу на основі формування результатів навчання і вимагає осучаснення форм організації самостійної та індивідуальної роботи студентів [2].

Мета статті – дослідити наявний досвід організації професійної підготовки на засадах компетентнісної парадигми та здійснюється пошук шляхів системних перетворень у цьому напрямі.

В Законі України “Про освіту” й концептуальній реформі “Нова українська школа” підприємливість визначена як одна з 11 ключових компетентностей. Ці документи ґрунтуються на “Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої освіти” як Рамковій програмі оновлених ключових компетентностей від 17 січня 2018 р.

У “Новому тлумачному словнику української мови” підприємливість у широкому розумінні трактується як практична кмітливість, що забезпечує здатність особи активно діяти, у вузько економічному – як здатність людини до отримання прибутку з найменшими витратами. Як синоніми слова “підприємливий” розглядаються поняття “ініціативний” та “заповзятливий” [3]. Підприємництво в Рамковій програмі оновлених ключових компетентностей розуміється як здатність реагувати на можливості та ідеї й перетворювати їх на цінності для інших; воно означає вміння планувати і управляти проектами, що мають культурну, соціальну або комерційну цінність. З точки зору Європейського Парламенту та Ради Європи підприємницька

компетентність базується на навичках творчості, критичного мислення, вирішенні проблем, ініціативності, наполегливості та вмінні співпрацювати [4]. Зрозуміло, що рівень її розвитку залежить від освітньо-культурної ситуації, в якій живуть і розвиваються студенти, а вирішальну роль у професійній підготовці відіграють як зміст освіти, так і створення відповідного освітнього середовища закладу вищої освіти (ЗВО), організація в ньому освітнього процесу і застосування певних освітніх технологій. Формування підприємницької компетентності як однієї з ключових для ціложиттєвої освіти вимагає осучаснення методичних засад професійної підготовки на основі компетентнісного підходу.

В Україні на нормативно-законодавчому рівні ЗВО отримали змогу самостійно обирати форми організації освітнього процесу задля отримання очікуваних результатів навчання в компетентнісному форматі. Проте традиційно формування методичних засад професійної підготовки починається з розробки змісту кожної навчальної дисципліни: викладач складає зміст, планує методи і способи його донесення до студентів, на основі чого вибирає методи і способи оцінювання діяльності студентів. Такий підхід називається центрованим на викладачі: він фокусується, насамперед, на внеску викладача й оцінюванні студентів із точки зору того, наскільки добре зміст дисципліни донесений до них викладачем.

При плануванні змісту дисципліни в компетентнісному форматі необхідно: 1) здійснювати групове проектування кожної з дотичних дисциплін силами викладачів, які мають різний вік і досвід педагогічної діяльності; 2) робити акцент на досягненні цілей професійної підготовки, базуючись на компетентнісній моделі випускника та її декомпозиції в розрізі курсів і навчальних дисциплін; 3) вибирати доцільні освітні технології на підставі спільного групового обговорення; 4) «прив'язувати» розробку оціночних засобів до вибраних освітніх технологій, передбачаючи процедуру самооцінювання; 5) проектувати самостійну та індивідуальну роботу студентів як особливий складник дисципліни, застосовуючи специфічні інструменти оцінювання (наприклад, накопичувальне портфоліо) [5].

Таким чином, проектування змісту робочих програм навчальних дисциплін на засадах компетентнісного підходу передбачає компетентність розробників не тільки щодо змісту самих дисциплін, а й щодо питань теорії й методики професійної освіти. Зміст освітніх програм має відповідати таким вимогам [6]: 1) можливість отримання фундаментальних знань; 2) набуття науково-дослідного і практичного досвіду; 3) формування як ключових компетентностей, так і компетенцій, затребуваних у майбутній практичній діяльності фахівця (у цьому випадку під освітньою програмою мається на увазі єдиний комплекс освітніх компонентів, спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання [7]).

Під час обговорення проблеми модернізації структури і змісту освітніх програм доречно звернутися до досвіду Л. Спенсер і С. Спенсер, які за результатами дослідження психологічної природи компетентностей ідентифікували їх як знаннєві (у формі наявних знань), вміннєві (у формі наявних умінь (навичок) та поведінкові (у формі наявних мотивів, психофізіологічних якостей, цінностей, установок) й довели, що знаннєві й вміннєві компетентності є “поверховими характеристиками людини” і є видимими, тоді як поведінкові (мотиви, психофізіологічні якості та “Я-концепція”) є прихованими, “глибшими”, оскільки розташовані “у самій серцевині особистості” [8]. Цей факт: 1) створює передумови для визнання та виведення на один рівень зі знаннями і вміннями поведінкових компетентностей особистості як визначальних для забезпечення ефективного використання набутих знань і умінь; 2) засвідчує важливість особистісно орієнтованого підходу в освіті, визнання первинності особистості щодо всіх складників освітнього процесу; 3) підкреслює визнання і розуміння освіти як основи життєтворчості особистості та її подальшої ефективної життєдіяльності.

Запровадження компетентнісного підходу у вищій освіті веде до зміни не тільки самої процедури розроблення програм, на чому наголошувалось вище, а й до зміни формату побудови їх змісту. Враховуючи вищевикладене, доцільною видається структура навчальних програм професійної підготовки фахівців на основі застосування функціонально-компетентнісного аналізу професійної діяльності, відображена в табл. 1 [9]. При цьому дефініція “компетенція”, вживана в табл. 1, стосується особи фахівця, що обіймає конкретну посаду з переліком певних функцій та повноважень, і не стосується цієї особи у відриві від посади і повноважень [10].

Таблиця 1

Структура програми навчальної дисципліни на основі застосування функціонально-компетентнісного аналізу професійної діяльності [9]

Модуль / тема навчальної дисципліни	Компетенції відповідно до посади				
	Компетенція 1	Компетенція 2	Компетенція 3	Компетенція ...	Компетенція n
Модуль / тема № 1	x		x		
Модуль / тема № ...	x	x		x	
Модуль / тема № n		x	x		x

В реальному житті практика діяльності ЗВО свідчить про нерозуміння дійсної сутності компетентнісної парадигми. Освітньо-професійні програми підготовки бакалаврів і магістрів та складені на їх підставі

програми навчальних дисциплін містять спільні переліки загальних і фахових компетентностей без поділу за темами (модулями) дисципліни. При цьому поняття “компетентність” визначає загальну професійну підготовленість кожного конкретного майбутнього фахівця, що дає змогу актуалізувати його професійну діяльність та практично реалізувати компетенції [10].

Таблиця 2

Сучасна дійсна структура робочої програми навчальної дисципліни [складено автором за матеріалами дослідження]

Модуль/ тема навчальної дисципліни	Обсяг у годинах									
	денна форма						заочна форма			
	загалом	повна					скорочена		повна.....	скорочена...
		у тому числі					загалом	у тому числі...		
Л	СЗ	ПЗ	ЛЗ	СРС						
Модуль / тема № 1	x	x		x		x				
Модуль / тема № ...	x	x	x			x				
Модуль / тема № n	x	x			x	x				
Загалом годин / кредитів еcts	x	x	x	x	x	x				

Зміст самої дисципліни досі лишається структурованим за темами в розрізі форм навчання і відведеного на них обсягу годин (табл. 2). Структурою передбачається проведення лекцій (Л), семінарських (СЗ), практичних (ПЗ) і лабораторних занять (ЛЗ), відводяться години на самостійну роботу студента (СРС). Проте така структура не відображає, яким чином у процесі опанування дисципліни організоване набуття студентами науково-дослідного досвіду та формування як ключових компетентностей, так і компетенцій, затребуваних у майбутній практичній діяльності фахівця. З цією ж метою в ній не прописані конкретні форми організації самостійної та індивідуальної роботи студентів – лише присутні посилання загального характеру на Положення про самостійну роботу студентів та Положення про організацію освітнього процесу конкретного ЗВО.

Таблиця 3

Обсяги та структура навчальної дисципліни за навчальними роками [складено автором за матеріалами дослідження]

Форма навчання	Вид навчальних занять	Навчальні роки							
		2017/2018		2018/2019		2019/2020		2020/2021	
		осінь	весна	осінь	весна	осінь	весна	осінь	весна
Денна повна	Лекційні заняття	x	x	x	x	x	x	x	x
	Семінарські заняття	x	x						
	Практичні заняття	x	x	x	x	x	x	x	x
	Лабораторні заняття			x		x	x	x	x
	Курсова робота (проект)								x
	Самостійна робота студентів	x	x	x	x	x	x	x	x
	Загалом годин	x	x	x	x	x	x	x	x
Денна скорочена
Заочна повна
Заочна скорочена

Структурування в робочій програмі навчальної дисципліни за навчальними роками (табл. 3) не фіксує результатів вибору на підставі спільного групового обговорення доцільних освітніх технологій та специфічних інструментів оцінювання, орієнтованих на отримання результатів навчання. Найвні в робочій програмі навчальної дисципліни посилання загального характеру на Положення про організацію освітнього процесу та Положення про оцінювання результатів навчання студентів у конкретному ЗВО спотворюють розуміння компетентнісного підходу як підходу до визначення результатів навчання, який базується на їх описі в термінах компетентностей (Competence-based approach), що передбачено Національним освітнім глосарієм [11], оскільки саме такий погляд на структуру і зміст освіти є ключовим методологічним інструментом реалізації цілей Болонського процесу та за своєю сутністю є студентоцентрованим.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що заплановані наведеним вище чином навчальні дисципліни не досягають головної мети – визнання та виведення на один рівень зі знаннями і вміннями поведінкових компетентностей особистості, в т. ч. підприємницької, як навчальних для забезпечення ефективного використання набутих знань і вмінь. Це говорить про нерозуміння

дійсної сутності компетентнісної парадигми та призводить до її відвертої профанації. Аналізована структура навчальних дисциплін є не результатом групового проектування освітньої програми, а виступає як прояв жорсткого адміністративного стилю управління організацією освітнього процесу. Цей варіант реалізації компетентнісного підходу демонструє фахове невігластво представників апарату управління ЗВО як розробників сучасних освітніх програм та відсутність демократії в українській вищій школі.

Безумовно, в публікації не можна розкрити усі аспекти вищезначеної проблеми. Подальші наукові розвідки ми пов'язуємо із напрацюванням досвіду розробки комплексу методичного забезпечення конкретної навчальної дисципліни дійсно на засадах компетентнісного підходу.

Використана література:

1. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ, 2011. 486 с.
2. Maikovska V. I. Development of functional properties of goods as a tool for forming the entrepreneurial competence of future specialists. *Professional competency of modern specialist: means of formation, development and improvement* : monograph. Warsaw, 2018. P. 258–271.
3. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконті, 2006. Т. 3: П-Я. 864 с.
4. Майковська В. І. Використання зарубіжного досвіду розвитку бізнес-освіти у формуванні підприємницької компетентності української молоді. *Pedagogy in EU countries and Ukraine at the modern stage* : Proceedings of the International Scientific-Practical Conference (Baia Mare, December, 21–22, 2018). Baia Mare, 2018. P. 164–167.
5. Майковська В. І. Концептуальні засади оцінки результатів навчання при запровадженні компетентнісного підходу у вищій школі. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтегрованому контексті. Діалог культур як чинник інтеграції* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Варшава – Ужгород – Херсон, 28 лютого 2019 р.). Варшава – Ужгород – Херсон, 2019. С. 108–110.
6. Кеннеді Д., Хайленд Е., Райан Н. Написание и применение результатов обучения: практическое руководство. *Болонский процесс: результаты обучения и компетентностный подход* : монография / под ред. В. И. Байденко. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. С. 476–502.
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/download.htm (дата звернення: 29.04.2019).
8. Спенсер Л., Спенсер С. Компетенции на работе. Москва, 2005. 384 с.
9. Калашникова С. А. Технологія викладання у вищій школі на засадах компетентнісного підходу та методи розвитку і оцінки поведінкових компетенцій фахівця. *Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі* : монографія / за заг. ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. Київ : “Педагогічна думка”, 2011. С. 63–76.
10. Ягупов В. Провідні методологічні характеристики основних видів компетентності майбутніх фахівців, які формуються у системі професійно-технічної освіти. *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи* : збірник наукових праць Інституту ПТО НАПН України. 2012. Вип. 2. URL: <http://uchebana5.ru/cont/1748931-p8.html> (дата звернення: 27.04.2019).
11. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2014. 100 с.

References:

1. Kuzminskyi A. I. Pedagogika vyshchoi shkoly: navch. posibnyk. Kyiv, 2011. 486 s.
2. Maikovska V. I. Development of functional properties of goods as a tool for forming the entrepreneurial competence of future specialists. *Professional competency of modern specialist: means of formation, development and improvement*: monograph. Warsaw, 2018. P. 258–271.
3. Novyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 3 t. / uкл. V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv : Akonit, 2006. T. 3: P-Ia. 864 s.
4. Maikovska V. I. Vykorystannia zarubizhnoho dosvidu rozvytku biznes-osvity u formuvanni pidpriemnytskoi kompetentnosti ukrainskoi molodi. *Pedagogy in EU countries and Ukraine at the modern stage* : Proceedings of the International Scientific-Practical Conference (Baia Mare, December, 21–22, 2018). Baia Mare, 2018. P. 164–167.
5. Maikovska V. I. Kontseptualni zasady otsinky rezultativ navchannia pry zaprovadzhenni kompetentnisnoho pidkhodu u vyshchii shkoli. *Suchasni tendentsii rozvytku osvity i nauky v interdystyplinarnomu konteksti. Dialoh kultur yak chynnyk intehtatsii* : materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Varshava – Uzhhorod – Kherson, 28 liutoho 2019 r.). Varshava – Uzhhorod – Kherson, 2019. S. 108–110.
6. Kennedy D., Khailend E., Raian N. Napysanye u prymenenye rezultatov obucheniya: praktycheskoe rukovodstvo. Bolonskyi protsess: rezultaty obucheniya u kompetentnostnyy podkhod : monografyia / pod red. V. Y. Baidenko. Moskva : Yssledovatelskyi tsentr problem kachestva podhotovky spetsyalystov, 2009. S. 476–502.
7. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/download.htm (data zvernennia: 29.04.2019).
8. Spenser L., Spenser S. Kompetentsyy na rabote. Moskva, 2005. 384 s.
9. Kalashnykova S. A. Tekhnolohiia vykladannia u vyshchii shkoli na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu ta metody rozvytku i otsinky povedinkovykh kompetentsii fakhivtsia. *Psykhologo-pedahohichni zasady proektuvannia innovatsiinykh tekhnolohii vykladannia u vyshchii shkoli*: monohrafiia / za zah. red. V. P. Andrushchenka, V. I. Luhovoho. Kyiv : “Pedagogichna dumka”, 2011. S. 63–76.
10. Yahupov V. Providni metodolohichni kharakterystyky osnovnykh vydiv kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv, yaki formuiutsia u systemi profesiino-tekhnichnoi osvity. *Modernizatsiia profesiinoi osvity i navchannia: problemy, poshuky i perspektyvy*. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu PTO NAPN Ukrainy. 2012. Vyp. 2. URL: <http://uchebana5.ru/cont/1748931-p8.html> (data zvernennia: 27.04.2019).
11. Natsionalnyi osvitnii hlosarii: vyshcha osvita / za red. V. H. Kremeniya. Kyiv, 2014. 100 s.

Майковская В. И. Проблема внедрения компетентностного подхода при формировании предпринимательской компетентности будущих специалистов сферы обслуживания в Украине.

В статье затронута проблема внедрения компетентностного подхода при формировании предпринимательской компетентности будущих специалистов сферы обслуживания. Установлено, что предпринимательская компетентность является поведенческой и базируется на навыках творчества, критического мышления, решении проблем, инициативности, настойчивости и умении сотрудничать. Рассмотрены подходы к модернизации в компетентностном формате структуры и содержания образовательных программ в Украине. Предпринята попытка обобщить результаты анализа в высшей школе рабочих программ учебных дисциплин. Выявлено, что реальная их структура не нацелена на получение результатов обучения, и это противоречит компетентностной парадигме образования. Предложена структура учебных программ профессиональной подготовки специалистов на основе применения функционально-компетентностного анализа профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, образовательный процесс, результаты обучения, образовательная программа, рабочая программа, компетентностный подход, ключевая компетентность, предпринимательская компетентность.

Maikovska V. I. The problem of competence approach implementation during forming entrepreneurial competence of future professionals in the service sector in Ukraine.

The article raises the problem of the implementation of a competency approach for shaping the entrepreneurial competence of future professionals in the service sector. It is found that entrepreneurial competence is behavioral and it is based on creativity, critical thinking, problem solving, initiative, persistence and ability to cooperate. Approaches to the modernization of the structure and content of educational programs in Ukraine in the competent format are considered. It was an attempt to summarize the results of the analysis of the academic disciplines' work programs in high school. It is found that their actual structure is not aimed at obtaining learning outcomes, and this contradicts the competency paradigm of education. The structure of educational programs of specialist's professional training is offered on the basis of application of functional and competency analysis of professional activity.

Key words: professional training, educational process, learning outcomes, educational program, work program, competence approach, key competency, entrepreneurial competence.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-68.30>

Моренко О. М.

ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття присвячена проблемі формування готовності до професійного самовдосконалення викладачів закладів вищої освіти. Вища школа потребує викладачів, які здатні ефективно працювати в умовах зростання обсягів інформації, проектувати і проводити заняття, створюючи атмосферу дослідницько-пізнавальної співпраці, власним прикладом формувати дослідницьку позицію, прагнуть до професійного розвитку, саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації.

Одним із напрямів професійної підготовки майбутніх фахівців має стати формування їх готовності до професійного самовдосконалення, що можливе за умови готовності викладачів супроводжувати цей процес. Що дало б змогу викладачам та здобувачам творчо проявляти свої індивідуальні здібності, реалізувати інтелектуальний потенціал, застосовувати весь комплекс знань умінь і навичок до виконання завдань професійної діяльності без хронічної перетруди, дистресу, професійного вигорання та для збереження професійного здоров'я.

У статті розкрито поняття "готовність до професійного самовдосконалення" та визначено ознаки та етапи готовності викладачів до професійного самовдосконалення.

Ключові слова: готовність, професійне самовдосконалення, професійна компетентність, складові готовності до професійного самовдосконалення.

Бурхливий інформаційно-технологічний розвиток продукує глобальні трансформації, соціально-економічні зміни, у сучасному глобалізованому суспільстві зростають вимоги і до якості освіти. Відбувається трансформація змісту освіти, використання в освітньому просторі сучасних технологій викладання, інноваційні перетворення в управлінні закладами освіти вимагають від викладачів вищих навчальних закладів новітніх знань та умінь, гнучкого мислення, активності, прагнення до творчості, здатності до аналізу, готовності до нововведень, трансферу знань та технологій до професійної діяльності [1, с. 264]. Вища школа потребує викладачів, які здатні ефективно працювати в умовах зростання обсягів інформації, прагнуть до професійного розвитку, саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації, проектують і проводять заняття та виховні заходи, створюючи атмосферу дослідницько-пізнавальної співпраці, власним прикладом формують дослідницьку позицію, творчі здібності, високий рівень мовно-мовленнєвої і читацької культури